DIRECȚII ROMANE DE ATAC DINSPRE VEST ASUPRA REGATULUI DACIC

nigmati eng sanahaos a tamanh iz alam a al intanga anasan sol tura il sam Doina Benea

Posibilitatea pătrunderii armatelor romane dinspre vest spre Regatul Dac al lui Decebal nu a fost luată în considerare de literatura de specialitate atât românească, cât și străină. În acest caz, trebuie avute în vedere corpurile expediționare provenind din Britannia, Germania și Pannonia, în principal.

De regulă, s-a apreciat posibilă adunarea tuturor forțelor militare din vestul spațiului european în provincia Moesia Superior¹, de unde a avut loc trecerea pe două poduri de a stabilirea directiilor principale de atac asunca regambui bui Decebal, no .asav

O astfel de soluție presupunea un efort mare de deplasare ca timp, dar și condiții improprii de adunare a corpurilor de trupă într-un loc. Zona limitrofă Dunării din Moesia Superior era formată de munții puțin înalți, dar abrupți, cu puține trecători de trecere, iar pe malul fluviului un drum îngust permitea legătura între castre, dar mai puțin pentru aglomerări umane masive și de echipament militar. Pe de altă parte, nu se cunosc castre de marş corespunzătoare ca dimensiuni pentru această perioadă.

O ultimă posibilitate, cea privind transportarea trupelor pe Dunăre până la locurile de trecere, nu a fost prea mult, discutată în literatura de specialitate², ea nefiind exclusă ca

posibilitate reala și chiar teoretică.

Organizarea efectivă a etapelor preliminare legate de adunarea trupelor, transportarea lor înspre fronturile principale a cuprins un adevărat program de măsuri sesizabil pentru prima dată cu ocazia războaielor daco-romane în tactica și strategia romană. El a fost conceput de Statul Major al lui Traian format din cei mai importanți generali ai epocii respective.

Importanța acestui program preliminar de pregătire a campaniei militare romane se va evidenția, mai ales cu ocazia războiului parthic din anii 113-117, organizat pe aceleași principii. Pregătirea campaniei împotriva dacilor a debutat cu masive lucrări de reabilitare a căilor de comunicație, lucru esențial pentru ducerea unui război desfășurat în condiții de

teren specifice: cursuri de apă importante, munții, etc.

În atare situație, apare necesară o reanalizare și a altor direcții de înaintare ale armatei romane spre Dacia. Corpul expediționar format din armata celor două provincii Pannonia Superior și Inferior având ca efective în principal: legiunile I Adiutrix și a XIII-a Gemina, alături de mai multe ale și cohorte însuma în jur de 26500-27000 de soldați.

Pentru deplasarea trupelor pannonice spre Dacia existau în principal două posibilități,

Strobel 1984 ultima dată cu toată bibliografia română și străină.

² Ibidem.

fie deplasarea s-a desfășurat pe o rută terestră, fie armata a urmat un drum de-a lungul malului roman al Dunării până într-un punct de unde, s-a continuat drumul pe uscat până în interiorul Transilvaniei. În ambele cazuri, flota trebuie să fi avut un rol important în aceste acțiuni.

În primul caz, adunarea unităților militare din Pannonia s-a putut realiza mult mai lesnicios prin transportarea lor pe fluviu cu ajutorul flotei până într-un punct, poate la **Lugio**. După, care ar fi avut loc trecerea Dunării la **Lugio** și drumul a continuat prin Câmpia dintre Dunare și Tisa prin *barbaricum*, până la **Partiscum** (punctul de joncțiune al Tisei cu râul Mureș), iar de aici mai departe, de-a lungul malului, probabil de sud, până spre centrul Transilvaniei, tot pe uscat. Această cale de acces spre Dacia fost utilizată mai târziu, ca și drum comercial între cele două provincii și poate era cunoscut cu mult înainte.

Dezavantajul constă în faptul că în două puncte era necesară traversarea unor cursuri de apă importante, respectiv Dunărea și Tisa, dar, apoi, drumul în sine, asigura posibilitatea unei rapide deplasări spre Dacia liberă fiind evitate zonele muntoase și dificile din Banat.

În stabilirea direcțiilor principale de atac asupra regatului lui Decebal, romanii dispuneau de toate cunoștințele geografice necesare. Informații parțiale în acest sens apar chiar, în izvoarele literare (vezi Dio Chrysostomos)³. Drumul ales, deși, cu două treceri peste fluvii, se desfășura pe un teren plat de câmpie, accesibil sub aspectul vizibilității, permitea observarea unui pericol de la mare distanță. Acest fapt avea o mare importanță pentru trupele romane putând evita orice contact cu dușmanul înainte de a ajunge în centrul teritoriului propriu –zis al regatului dacic.

Supoziția primește greutate dacă se are în vedere faptul, că cetatea de la Pecica, aflată în apropierea malului de sud al Mureșului, a fost distrusă în timpul primului război cu dacii, după cum indică o monedă de la Traian descoperită aici⁴.

Aceasta ar putea fi rațiunea pentru care Statul major roman a putut prefera deplasarea trupelor pannonice prin centrul zonei limesului pannonic (în acest caz, castrul de la Lugio, de pe malul drept al Dunării), spre cel mai apropiat punct de pe Tisa aflat la joncțiunea cu Mureșul, respectiv la Partiscum și urmând implicit calea cu cea mai facilă de pătrundere spre centrul regatului dacic, *Sarmizegetusa Regia* (distanța în discuție în linie aeriană măsoară între 150-200 km).

Deplasarea trupelor romane s-a realizat astfel, prin acțiuni combinate fluviale și terestre.

Un contraargument la această posibilă cale de acces a armatelor romane spre Regatul Dac îl reprezintă faptul că un corp expediționar în marş cu două legiuni și numeroase trupe auxiliare era vizibil de la distanță și împotriva lui se puteau pregăti eventuale acțiuni militare ale inamicului. Ori, pe Columna lui Traian după trecerea Dunării, sau a unui alt curs de apă, sunt 16 scene fără nici un eveniment militar, până are loc ciocnirea violentă dintre cele două armate de la *Tapae*.

A doua modalitate de pătrundere în Dacia, ar putea fi utilizarea căilor fluviale în

³ Dio Chrysostomos (*Orationes* XII,19-20)

⁴ Crişan 1978, passim

principal, pe Dunărea și Tisa, până la Partiscum, la joncțiunea cu râul Mureș, de unde drumul va fi continuat pe uscat, de -a lungul râului, la sud de acesta, în câmpia din fața Munților Orăștiei. Elocventă în acest sens, este cariera unui personaj, care a deținut în această perioadă, două magistraturi cu caracter excepțional⁵.

Funcțiile deținute de către C. Manlius Felix, în pregătirea primului război cu dacii sunt interesante din punctul de vedere al discuției de față⁶. El a deținut calitatea de praefectus fabrum, în primii ani de domnie ai lui Traian, respectiv anii 98-100. Probabil, C. Manlius Felix, a condus lucrările de reabilitare a drumului din Cazanele Dunării și apoi pe cele de construire a canalului de la Sip sau alte lucrări conexe legate de pregătirea materială a armatei (echipament, armament etc)7. O asemenea funcție este prima dată amintită (după stiința noastră într-o inscripție).

În anii imediat următori, respectiv 101-102, C. Manlius Felix a deținut calitatea de praefectus classs(ium) Pann(onicae) et Germ(anicae), ceea ce reprezintă o comandă dublă asupra flotelor de pe Dunăre de mijloc și Rin, iarăși un lucru neobișnuit, dar care

trebuie să aibă o explicație.

Aducerea celor două flote sub o comandă unică reprezintă o funcție extraordinară. Ea a fost determinată de implicarea directă a celor două flote în primul război cu dacii. Calitatea deținută de către C. Manlius Felix, prin conducerea celor două flote, dă greutate supoziției noastre.

Classis Flavia Germanica și Classis Flavia Pannonica au fost direct implicate în transportul trupelor și a echipamentului militar, din zona europeană centrală a Imperiului Roman, înspre Dacia. Implicit, cele două flote au asigurat, aprovizionarea întregii armate de campanie, din vestul Imperiului.

Deplasarea corpului expediționar al Pannoniei și al altor provincii a putut fi mult mai lesnicioasă, mult mai rapidă spre obiectivul propus, centrul statului dac. Indicii directe

în acest sens lipsesc, deocamdată.

Classis Flavia Pannonica își avea sediul la Aquincum, iar cea a Germaniei classis Flavia Germanica, la Mogontiacum. Comanda unitară a celor două flote a fost gândită tocmai în acest sens. În programul de pregătire pe etape a întregii campanii din primul război cu dacii a lui Traian, aceasta trebuie să fi fost misiunea primită de C. Manlius

Transportarea pe Dunăre a unora din trupele participante la evenimentele din Dacia

⁵ CIL, III, 726, Lysimachia (Tracia): C(aio) Manlio /...../ f(ilio) Q(uirina tribu)/ Felici. trib(uno) mil(ilitum) leg(ionis). VI/I//C(laudiae) p(iae). f(idelis). adl(ecto) in decur(ias)./iudic(um selector(um). a divo./ Tito. praef (ecto). fabr(um).Imp(eratoris)5./ Caesaris.Nervae. Trai(iani)./ Germ (anici).Dacici II. praef(ecto) class(ium)./ Pann(onicae). et. Germ(anicae). proc(uratori). Aug(usti). reg(ionis)/ Chers(onesi). proc(uratori). Aug(usti) XXX hered(itatium)/ d(ecreto).d(ecurionum)10.

⁶ CIL, III, 726=ILS, 1419.

⁷ IDRE, II, 354 Lysimachia (Tracia), cu comentariul corect al lui C.C. Petolescu; Devijver 1980, M. 22; Strobel 1984, 79-80.

⁸ O calitate similară de praefectus classis va deține ulterior Q. Marcius Turbo, în războiul parthic a lui Traian, poate cu atribuții clar sesizabile în pregătirea campaniei, dar și în desfășurarea acesteia.

și de aici, mai departe, pe Tisa până la *Partiscum*, de unde drumul a continuat de-a lungul Mureșului pe uscat, probabil, a asigurat prinderea într-un clește, pe trei direcții, dinspre vest și sud și sud-est (din Moesia Superior și Moesia Inferior) a Regatului Dac obligat să lupte pe mai multe fronturi.

Acestă posibilitate de înaintare a armatelor romane din Pannonia, a fost cea care a permis apropierea de locul în care erau concentrate cetățile dacice din preajma Capitalei de la *Sarmisegetuai Regia* și ea trebuie să fi avut un rol distinct în formarea frontului principal roman. Astfel conceput, pentru cei atacați nu existau prea multe căi de retragere.

În acest moment al discuției, se ridică întrebarea legitimă dacă efectivele Pannoniei însumând cca. 26500 de oameni s-au desfășurat alături de cele ale Moesiei Superior pe câmpul de bătălie denumit *Tapae*, sau nu?

În literatura de specialitate locul respectiv de la *Tapae* a fost identificat, la Porțile de Fier ale Transilvaniei⁹.

Din punctul de vedere al condițiilor geografice, zona respectivă nu permitea sub nici o formă adunarea unor efective militare de infanterie de ordinul a zeci de mii, ceea ce constituie un impediment insurmontabil.

În sistemul obișnuit al tacticii și strategiei romane locul unei bătălii era ales dinainte, de către atacanții, iar de regulă în apropierea acestuia la câțiva kilometri erau amplasate castrele de marș ale acestora.

Este cu putință să se identifice, un astfel de loc pe baza informațiilor arheologice deținute până acum? Această întrebare nu a fost rezolvată în mod satisfăcător de literatura de specialitate, care a abordat analiza și studiul războaielor daco-romane din timpul lui Traian.

Dacă urmăm firul primului drum (amintit și de Traian însuși) pe la Lederata-Bersobis-Tibiscum-Zăvoi-Ulpia Traiana de mai târziu, cel puțin două castre de marș de mari dimensiuni sugerează acest lucru. În acest caz, fortificația avansată a fost cea de pe locul viitorului oraș de la Ulpia Traiana, având ca punct de sprijin, castrul de marș de la Zăvoi, apoi micile fortificații de supraveghere de la Tibiscum(I), Cornuțel, Arcidava etc. Rămâne neclară situația castrului de la Bersobis, dacă el a existat deja acum sau a fost construit mai târziu.

Sub semnul întrebării rămâne pentru noi, drumul presupus de la Dierna până la Tibiscum prin depresiunea muntoasă denumită Timiș-Cerna, care dacă judecăm cu atenție a fost evitat din rațiuni clare de pericol printr-o zonă muntoasă.

Înaintarea armatei romane s-a putut opri în două zone distincte cu o câmpie largă, care să permită desfășurarea legiunilor și a trupelor auxiliare de infanterie (respectiv legiunile: I Adiutrix, XIII Gemina, corpul expediționar britanic alături de alte trupe provenind din spațiul germanic de pe Rin, la care se adaugă corpul expediționar din Moesia Superior).

Primul ar putea fi în **Tara Hațegului** (respectiv, câțiva km. în fața sediului legiunii a IIII-a Flavia felix și a auxiliilor sale de pe locul viitoarei Ulpia Traiana), având dinspre

⁹ Petolescu 2001,

vest legiunile a XIII-a Gemina și I Adiutrix cu auxiliile atașate lor. Terenul era o câmpie întinsă înconjurată de o zonă colinară care permitea desfășurarea infanteriei legionare.

Al doilea loc deschis ar fi în zona de **confluență a Mureșului** cu **Apa Orașului**, în apropiere de Orăștie, mai favorabilă accesului dinspre vest (deci, pentru trupele din Pannonia). Locul era amplasat, chiar în fața fortificațiilor din Munții Orăștiei. O localizare similară pentru *Tapae* a propus și Al. S. Ștefan fără a lua în considerare deplasarea armatei romane de-a lungul Mureșului¹⁰, ci ca o posibilă înaintare de pe drumul Lederata-Bersobis, ocolind zona deluroasă de la nord de Tibiscum, spre locul numit **Tapae**.

Pe lângă atacul dinspre vest, Dacia lui Decebal era atacată pe mai multe direcții, prin pasul Vâlcan, pe coamele înalte ale platoului montan, drum marcat prin castre de mars dese cam la 15-20 km unul de altul, apoi pe Olt și prin pasul Oituz etc.

TAPAE era doar o bătălie, desigur cea mai importantă la care participă efectivele a cel puțin 3 legiuni certe cu alte corpuri expediționare. Sarmizegetusa Regia a căzut ca urmare a acestei bătălii. Dio Cassius spune clar ca Traian în 102 a lăsat o garnizoană la Sarmizegetusa (în acest caz nu se referă în nici un caz la cea romană, care nici nu era înfiintată)¹¹.

După primul război cu dacii din anii 101-102, o mare parte a trupelor romane atât din Pannonia, cât și Moesia Superior (ne referim doar la vestul frontului daco-roman), a rămas în noul teritoriu cucerit.

Toate trupele auxiliare participante la primul război cu dacii, după evenimentele militare au primit epitetul de *civium Romanorum* ca semn al evidențierii pe câmpul de luptă. În anul 106, după cel de al doilea război cu dacii, va fi acordat tuturor trupelor, epitetul de *pia fidelis*. Legiunea a XIII -a Gemina va rămâne definitiv în noua provincie Dacia, iar legiunea I Adiutrix doar, până în anii 113/118.

O astfel de ipoteză, este sprijinită de un aspect mai puțin observat până acum, și anume, amplasarea pe teritoriul noii provincii, după anul 106, a trupelor auxiliare provenind din Pannonia, care se regăsesc cantonate în centru provinciei Dacia, mai ales în zonele centrale (legiunile) și nordice (trupele auxiliare) ale teritoriului în discuție.

Pe când, cele din Moesia Superior și Inferior cu rare excepții sunt dispuse în Oltenia, sud-vestul Transilvaniei sau în Banat, în funcție de misiunile avute pe durata desfășurării războiului. Evenimentele militare din primul război cu dacii și chiar cele ulterioare din anul 106 demonstrează în chip evident amplasamentul legiunilor în teritoriul cucerit. Astfel, legiunile I Adiutrix și a XIII-a Gemina își aveau sediul comun la Apulum (zona cea mai avansată în centrul Transilvaniei, legiunea a IIII-a Flavia Felix (din Moesia Superior) în Țara Hategului, iar legiunile a VII-a Claudia (din Moesia Superior), I Italica, XI Claudia) (Moesia Inferior), vexilațiile lor au rămas în zona bănățeană și sud-carpatică. Modul avansat al celor două legiuni pannonice poate fi determinat de locul în care s-a aflat în momentul începerii evenimentelor militare, fiind ajutate dinspre sud de celelalte legiuni ale provinciilor sud-dunărene.

¹⁰ Stefan 2005, 407-411, fig. 189

¹¹ Dio Cassius, LXVIII,7.

În concluzie, posibilitatea unei direcții de atac asupra Daciei libere cu ajutorul Flotei dinspre Pannonia pe Dunăre și Tisa sau dinspre vest prin barbaricum, la fel cum s-a întâmplat în zona Moesiei Inferior apare acum, ca certă. În fond, concret nu avem nici un indiciu ferm al unui pod peste Dunăre, la Dierna (această supoziție are valoare de certitudine fără a avea prea multe argumente în afara celor logice). Deocamdată războaiele daco-romane au multe necunoscute și sunt departe de a fi deslușite pe deplin. *Tapae* este bătălia de referință în primul război cu dacii și ea se putea desfășura doar într-o zonă deschisă, plată, lucru absolut necesar pentru desfășurarea legiunilor. Că greul acestei bătălii l-au purtat cele trei legiuni: I Adiutrix, a IIII-a Flavia Felix, a XIII-a Gemina rezultă și din poziția pe care au deținut-o în noul teritoriu cucerit alături de auxiliile aduse mai ales din Pannonia.

Angriffsrichtungen der Römischen truppen aus Richtung Westen das Königreich Dakien

(Zusammenfassung)

Die Möglichkeit, dass die römischen Truppen im Jahre 101 aus Richtung Westen in das Königreich Dezebals eingedrungen sind, ist weder von der rumänischen noch von der ausländischen Fachliteratur beachtet worden. In diesem Falle handelt es sich hauptsächlich um die Expeditionskorps aus Britannien, Germanien und Pannonien.

Im Allgemeinen hat man die Möglichkeit bestätigt, dass alle Truppen aus Westeuropa in der Provinz Moesia Superior versammelt wurden¹², wonach man den Strom mit Hilfe zweier Schiffsbrücken überquert hat.

Die letzte Möglichkeit, die den Transport der Truppen auf der Donau bis zu den Überquerungsstellen betrifft, ist in der Fachliteratur nur wenig besprochen worden¹³, aber sie kann, zumindest in theoretischer Hinsicht, nicht ausgeschlossen werden.

Diese Lösung setzte einen größeren Kraftaufwand, mehr Zeit und ungünstige Bedingungen zum Versammeln der Truppen voraus. Das an die Donau grenzende Gebiet aus Moesia Superior bestand aus nicht sehr hohen, aber steilen Gebirgen mit wenig Pässen und am Stromufer gab es einen schmalen Weg zur Verbindung zwischen den Festungen, jedoch weniger zwischen den großen Siedlungen und den Einrichtungen der Armee. Andererseits sind Marschfestungen entsprechender Ausmaße aus jener Zeit nicht bekannt.

Die eigentlichen Vorbereitungen, also das Versammeln der Truppen und ihr Transport zu den Hauptfronten hat ein gesamtes Programm von Maßnahmen vorausgesetzt, die erstmalig in den dakisch-römischen Kriegen in der römischen Taktik und Strategie zu erkennen sind. Dieses Programm ist vom Generalstab Trajans entwickelt worden, zu dem die wichtigsten Generäle der damaligen Zeit gehörten.

Die Bedeutung dieses Programms zur Vorbereitung der römischen Feldzüge sollte vor allem während des parthischen Krieges in den Jahren 113-117 hervortreten, der nach denselben Prinzipien organisiert wurde. Die Vorbereitungen des Feldzuges gegen Dakien

¹² Strobel 1984, zum letzten Mal mit der gesamten rumänischen und fremdsprachigen Bibliographie.

wurden durch das Ausbessern der Zugangswege eingeleitet, die für einen Krieg unter spezifischen Bedingungen – wichtige Flussläufe, Gebirge usw. – unerlässlich waren.

In der gegebenen Lage war es notwendig, auch andere Richtungen zum Vorrücken der römischen Armee nach Dakien zu erwägen. Das Expeditionskorps bestand aus der Armee der beiden Provinzen Pannonia Superior und Inferior, hauptsächlich aus den Legionen *I Adiutrix* und *XIII Gemina* nebst mehreren Alen und Kohorten, insgesamt ca. 26.500-27.000 Soldaten

Die pannonischen Truppen konnten in Richtung Dakien vor allem auf zwei Wegen vordringen: entweder auf dem Landweg oder entlang des römischen Donauufers bis zu einem Punkt ab welchem der Weg auf dem Festland bis ins Innere Transsilvaniens fortgesetzt werden konnte. In beiden Fällen muss die Flotte dabei eine wichtige Rolle gespielt haben.

Im ersten Falle hat man die Militäreinheiten aus Pannonien viel leichter mit Hilfe der Flotte auf dem Flussweg in einem bestimmten Punkt, z.B. bei **Lugio**, versammeln können. Bei **Lugio** hat man die Donau überqueren und den Weg durch die Tiefebene zwischen Donau und Theiß durch das *Barbaricum* bis **Partiscum** (Zusammenfluss zwischen Theiß und Mieresch) fortsetzen können und von da wahrscheinlich entlang des Südufers auf dem Landweg in Richtung Transsilvanien. Dieser Zugangsweg nach Dakien ist später als Handelsweg zwischen den beiden Provinzen benutzt worden, und vielleicht war er viel früher bekannt.

Der Nachteil besteht darin, dass zweimal wichtige Flussläufe – die Donau und die Theiß – überquert werden mussten, aber der eigentliche Weg hat einen raschen Zugang nach Dakien ermöglicht, weil die schwierigen und gebirgigen Gebiete aus dem Banat vermieden wurden.

Beim Festlegen der wichtigsten Angriffsrichtungen auf das Königreich Dezebals haben die Römer über alle nötigen geographischen Angaben verfügt. Diebezüglich kommen sogar in den literarischen Quellen Hinweise vor (siehe Dio Chrysostomos)¹⁴. Obwohl der ausgewählte Weg zwei Flüsse überquerte, führte er über die flache Ebene, wo die freie Sicht eine Gefahr aus großer Entfernung bemerken ließ. Das war für die römischen Truppen besonders wichtig, da sie auf diese Weise jeglichen Zusammenstoß mit den Feinden vermeiden konnten, ehe sie in die Mitte des eigentlichen Territoriums des dakischen Königreichs eingedrungen waren.

Schwerer wiegend ist die Annahme, die auf einer hier entdeckten Münze aus der Zeit Trajans fußt, dass die Festung von Pecica in der Nähe des südlichen Miereschufers während des ersten Krieges gegen die Daker zerstört worden war¹⁵.

Aus diesem Grunde hat der römische Generalstab es vorgezogen die Truppen aus Pannonien mitten durch den pannonischen Limes (in diesem Falle ist es die Festung von Lugio am rechten Donauufer) zum nächstgelegenen Punkt an der Theiß bei deren Zusammenfluss mit dem Mieresch, bzw. nach Partiscum ziehen zu lassen, also auf dem

¹³ Thidem

¹⁴ Dio Chrysostomos (Orationes XII, 19-20).

¹⁵ Crisan 1978, passim.

leichtesten Zugangsweg ins zentrale Königreich nach Sarmizegetusa Regia (die genannte Entfernung beträgt 150-200 km Luftlinie).

Die römischen Truppen sind folglich sowohl auf Fluss- als auch auf Landwegen vorgerückt.

Ein Gegenargument zu dieser Möglichkeit des Vordringens der römischen Armee stellt die Tatsache dar, dass ein marschierendes Expeditionskorps mit zwei Legionen und mehreren Hilfstruppen aus weiter Entfernung sichtbar waren und der Feind sich auf diese Weise eventuell zur Wehr vorbereiten konnte. Auf der Trajanssäule gibt es aber nach dem Überqueren der Donau oder eines anderen Flusslaufes 16 Szenen ohne jeglichem militärischen Ereignis bis zu dem heftigen Zusammenstoß zwischen den beiden Armeen bei *Tapae*.

Die zweite Möglichkeit nach Dakien einzudringen wäre das Benutzen der Flusswege, hauptsächlich der Donau und der Theiß bis nach *Partiscum*, zum Ort des Zusammenflusses mit dem Mieresch, von wo entlang des Flusses südlich davon der Landweg in der Ebene vor dem Orästie-Gebirge fortgesetzt werden konnte. In dieser Hinsicht ist die Laufbahn einer Persönlichkeit, die zu jener Zeit zwei außerordentliche Ämter als Richter innehatte, vielsagend¹⁶.

Die Ämter, die C. Manlius Felix während den Vorbereitungen für den ersten Krieg gegen die Daker bekleidet hatte, sind im Hinblick auf unsere Diskussion interessant¹⁷. Er war während der ersten Regierungsjahre Trajans, bzw. zwischen 98-100 der *praefectus fabrum*. Vermutlich hat er die Reparatur des Weges beim Donau-Engpass von Cazane geleitet, später auch die Bauarbeiten des Sip-Kanals oder andere ähnliche Arbeiten zur Vorbereitung der Armee (Ausrüstung, Rüstungen usw.)¹⁸. Dieses Amt wird zum ersten Mal (unseres Wissens in einer Inschrift) erwähnt.

In den folgenden Jahren, bzw. 101-102 hatte C. Manlius Felix das Amt des *praefectus class(ium) Pann(onicae) et Germ(anicae)* inne, also doppelte Befehlsmacht über die Flotten der mittleren Donau und des Rheins, eine ungewöhnliche Sache, die aber eine Erklärung haben muss.

Das Herbeibringen der beiden Flotten unter einer gemeinsamen Befehlsgewalt stellt ein außerordentliches Amt dar. Der Grund war die Beteiligung der beiden Flotten am ersten Krieg gegen die Daker. Das Amt des C. Manlius Felix als Führer der beiden Flotten unterstützt unsere Annahme.

Classis Flavia Germanica und Classis Flavia Pannonica waren unmittelbar am

¹⁶ CIL, III, 726, Lysimachia (Tracia); C(aio) Manlio/.../ f(ilio) Q(uirina tribu)/ Felici.trib(uno) mil(itium) leg(ionis).VI/I/ C(laudiae) p(iae). F(idelis). adl(ecto) in decur (ias)./ iudic (um) selector (um). a divo../ Tito. Praef(ecto). Fabr(um). Imp(eratoris)

⁵. Caesaris. Nervae. Trai(ani)./ Germ(anici). Dacici II. praef(ecto) class(ium)./ Pann(onicae). et. Germ(anicae). Proc(uratori). Aug(usti). Reg(ionis) Chers(onesi). Proc(uratori). Aug(usti) XXX hered(itatium)/ d(ecreto). d(ecurionum)¹⁰.

¹⁷ CIL, III, 726 = ILS, 1419.

¹⁸ IDRE, II, 354 Lysimachia (Tracia), mit dem richtigen Kommentar von C.C. Petolescu; Devijver 1980, M. 22; Strobel 1984, 79-80.

Transport der Truppen und der Militärausrüstung aus dem zentraleuropäischen Teil des Römischen Reiches in Richtung Dakien beteiligt. Die beiden Flotten haben implizite die Versorgung der im Feld stehenden Truppen aus dem Westen des Reiches gesichert.

Das Expeditionskorps aus Pannonien und aus anderen Provinzen konnte viel leichter und viel schneller sein Ziel – die Mitte des dakischen Staates – erreichen. Zur Zeit gibt es diesbezüglich noch keine Hinweise.

Classis Flavia Pannonica hatte seinen Standort bei Aquincum, Classis Flavia Germanica bei Mogontiacum. In diesem Sinne war auch die einheitliche Befehlsgewalt über die beiden Flotten gedacht. Bei der Vorbereitung nach Etappen des Feldzuges aus dem ersten Krieg Trajans gegen die Daker muss C. Manlius Felix diesen Auftrag erhalten haben¹⁹.

Da die römischen Truppen nach Dakien auf der Donau, danach auf der Theiß bis *Partiscum* und schließlich entlang des Mieresch auf dem Landweg transportiert wurden, konnte der Feind aus drei Richtungen: Westen, Süden und Südwesten (aus Moesia Superior und Moesia Inferior) wie in einer Zange festgehalten werden, so dass das Dakische Reich gezwungen wurde, auf mehreren Fronten zu kämpfen.

Das Vordringen der römischen Truppen aus Pannonien hat es ihnen ermöglicht sich jenem Ort zu nähern, an dem die dakischen Festungen um die Hauptstadt *Sarmisegetuza Regia* versammelt waren und das hat auch bei der Herausbildung der römischen Hauptfront eine besondere Rolle gespielt. Auf diese Weise hatten die Daker kaum eine Möglichkeit sich zurückzuziehen.

In diesem Punkt unserer Diskussion ergibt sich die berechtigte Frage, ob die pannonischen Truppen, die ca. 26.500 Mann zählten, neben jenen aus Moesia Superior auf dem **Tapae** genannten Schlachtfeld aufmarschiert sind oder nicht.

In der Fachliteratur wurde der Ort bei **Tapae** neben dem Eisernen Tor in Transsilvanien identifiziert²⁰.

Im Hinblick auf die geographischen Bedingungen hat das betreffende Gebiet keineswegs das Sammeln der mehrere tausend Mann umfassenden Infanterietruppen ermöglichen können und das stellt ein unüberwindliches Hindernis dar.

Innerhalb des üblichen römischen Systems der Taktik und der Strategie haben die Angreifer den Ort, an dem eine Schlacht stattfinden sollte, im voraus ausgesucht und üblicherweise lagen einige Kilometer davon entfernt deren Marschfestungen.

Ist es wohl möglich, einen solchen Ort auf Grund der bisherigen archäologischen Informationen zu identifizieren? Diese Frage ist bisjetzt von der Fachliteratur zum Studium und der Untersuchung der dakisch-römischen Kriege aus der Zeit Trajans noch nicht befriedigend geklärt worden.

Wenn wir den Lauf des ersten Weges (den Trajan selbst auch erwähnt) Lederata-Bersobis-Tibiscum-Zăvoi- das spätere Ulpia Trajana verfolgen, können wir ihn

¹⁹ Ein ähnliches Amt als *praefectus classis* wird später Q. Marcius Turbo im parthischen Krieg Trajans bekleiden, eventuell mit deutlich erkennbaren Befugnissen bei der Vorbereitung und der Ausführung des Feldzuges.

²⁰ Petolescu 2001.

anhand von mindestens zwei großen Marschfestungen erkennen. Der Befestigungsbau stand in diesem Falle an der Stelle der späteren Stadt Ulpia Traiana und als Stützpunkt diente die Marschfestung von Zăvoi sowie die kleineren Befestigungsanlagen zur Beobachtung von *Tibiscum* (I), Cornuțel, *Arcidava* u.a. Ungeklärt bleibt die Lage der Festung von *Bersobis*, ob es sie zu dem Zeitpunkt bereits gab oder ob sie erst später errichtet wurde.

Der vermutliche Weg von Dierna bis Tibiscum durch die Timiş-Cerna genannte Gebirgssenke bleibt für uns fragwürdig, denn, sollten wir es gut überlegen, ist er wegen der Gefahr im Gebirge vermieden worden.

Das Vorrücken der römischen Armee konnte an zwei unterschiedlichen Stellen einer weiten Ebene stoppen können, damit die Hilfstruppen der Infanterie sich aufstellten (bzw. die Legionen: I Adiutrix, XIII Gemina, das Expeditionskorps aus Britannien nebst anderen Truppen aus der germanischen Provinz vom Rhein und dem Expeditionskorps aus Moesia Superior).

- Das erste Gebiet könnte im **Haţeger Land** (bzw. einige Kilometer vor dem Sitz der Legion IIII Flavia Felix und der Hilfstruppen, dort wo die künftige Ulpia Traiana liegen sollte) gewesen sein, westlich die Legionen XIII Gemina und I Adiutrix mit den dazu gehörenden Hilfstruppen. Das Gelände war eine von Hügeln umgebene weite Ebene, wo die Infanterie der Legion aufmarschieren konnte.
- Das zweite offene Gebiet war vermutlich am **Zusammenfluss des Mieresch** mit der **Apa Orașului** in der Nähe von Orăștie, wo der Zugang aus Richtung Westen (also für die Truppen aus Pannonien) leichter war. Dieser Ort lag unmittelbar vor den Befestigungsanlagen aus dem Orăștie-Gebirge. Für Tapae hat auch Al. S. Ștefan eine ähnliche örtliche Festlegung vorgeschlagen ohne in Betracht zu ziehen, dass die römische Armee entlang des Mieresch vorwärts drang²¹, sondern als ein mögliches Vorrücken auf dem Weg Lederata-Bersobis mit einem Umweg um das bergige Gebiet nördlich von Tibiscum, nach **Tapae**.

Außer dem Angriff aus dem Westen wurde Dakien aus mehreren Richtungen angegriffen: durch den Vâlcan-Pass, auf den hohen Gebirgsrücken, wo der Weg durch ca. 15-20 km voneinander entfernte Marschfestungen markiert ist, am Alt und durch den Oituz-Pass usw.

Tapae war bloß eine Schlacht, gewiss die bedeutendste, an der mindestens drei Legionen ganz sicher und auch Expeditionskorps teilgenommen haben. Sarmizegetusa Regia ist in Folge dieser Schlacht gefallen. Dio Cassius berichtet deutlich darüber, dass Trajan im Jahre 102 eine Garnison bei Sarmizegetusa hinterlassen hat (er bezieht sich in diesem Falle nicht auf die römische, die zu dem Zeitpunkt gar nicht erst begründet war)²².

Nach dem ersten Krieg gegen die Daker 101-102 ist ein großer Teil der römischen Truppen sowohl aus Pannonien als auch aus Moesia Superior (wir beziehen uns nur auf den Westen der dakisch-römischen Front) auf dem neu eroberten Gebiet geblieben.

Alle Hilfstruppen, die am ersten Krieg gegen die Daker teilgenommen haben, haben

²¹ Ştefan 2005, 407-411, Abb. 189.

²² Dio Cassius LXVIII, 7.

danach als Auszeichnung den Beinamen *civium Romanorum* erhalten. Nach dem zweiten Krieg gegen die Daker wurde im Jahre 106 allen Truppen der Beiname *pia fidelis* verliehen. Die Legion XIII Gemina ist endgültig in der neuen Provinz Dakien geblieben, die Legion I Adiutrix hingegen nur bis 113-118.

Diese Hypothese wird von der bisjetzt weniger bekannten Tatsache unterstützt, dass nach dem Jahr 106 die Hilfstruppen aus Pannonien auf dem Territorium der neuen Provinz aufgestellt wurden, und zwar in der Mitte der Provinz, vor allem im zentralen (die Legionen)

und im nördlichen Gebiet (die Hilfstruppen).

Die Truppen aus Moesia Superior und Inferior hingegen wurden ganz selten in Oltenien, im Südwesten Transsilvaniens oder des Banats aufgestellt, je nachdem, welche Aufträge sie während des Krieges hatten. Die Ereignisse aus dem ersten Krieg gegen die Daker und sogar die späteren aus dem Jahre 106 beweisen die Aufstellung der Legionen auf dem eroberten Territorium. Die Legionen I Adiutrix und XIII Gemina hatten ihren gemeinsamen Sitz bei Apulum (das fortgeschrittenste Gebiet im mittleren Transilvanien), die Legion IIII Flavia Felix (aus Moesia Superior) im Haţeger Land und die Legionen VII Claudia (aus Moesia Superior), I Italica, XI Claudia (Moesia Inferior) mitsamt ihrer Vexillationen sind im Banat und im südlich der Karpaten befindlichen Gebiet geblieben. Dass die beiden pannonischen Legionen fortgeschrittener waren, kann man an dem Standort erkennen, an dem sie sich zu Beginn des Krieges befanden, so dass sie aus Richtung Süden von den anderen Legionen der südlich der Donau gelegenen Provinzen Hilfe bekommen konnten.

Schlussfolgernd erweist sich die Möglichkeit eines Angriffes auf das freie Dakien aus Richtung Pannonien mit Hilfe der Flotte auf der Donau und der Theiß oder aber aus Richtung Westen über das Barbaricum, so wie auch in Moesia Inferior, als gewiss. Eigentlich gibt es kein sicheres Indiz für eine Brücke über die Donau bei Dierna (diese Annahme gilt als Tatbestand und wird kaum anders als durch logische Argumente unterstützt). Bezüglich der dakisch-römischen Kriege gibt es noch viele Unbekannten und sie sind bei weitem nicht in ihrer Gesamtheit untersucht worden. Tapae ist die Schlacht im ersten dakischen Krieg und sie konnte nur auf einem offenen, ebenen Gelände stattfinden, wo die Legionen aufgestellt werden konnten. Die drei Legionen I Adiutrix, IIII Flavia Felix und XIII Gemina haben in dieser Schlacht das meiste geleistet, das erkennt man an ihrer Stellung neben den hauptsächlich aus Pannonien gebrachten Hilfstruppen innerhalb des neu eroberten Territoriums.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE LITERARE

Dio Cassius, Istoria Romană Dio Chrysostomos, Orationes XII,19-20 Ammianus Marcellinus, Istoria Romană

Benea 1999 Benea D, Die Beziehungen zwischen Dakien und Pannonien zur Zeit des Kaisers Traian, Apulum, 36, 175-184.

Crişan 1978	Crișan I.H., Ziridava, Arad
Devijver 1980	Devijver H., Prosopographia militiarum equestrium quae fuerunt
	ab Augusto ad Gallienum, I-III, Löwen
Paribeni 1926	Paribeni R., Optimus Princeps, Messina.
Petolescu 2000	Petolescu C.C., Inscriptions externes concernant l'histoire de la
	Dacie (II))=IDRE, București.
Petolescu 2001	Petolescu C.C, <i>Istoria Romanilor, (I)</i> , București, Editura Academiei Române.
Strobel 1984	Strobel K, Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans. Studien
	zur Geschichte des mittleren und unteren Donauraumes in der Hohen
	Kaiserzeit, Bonn.
Ştefan 2005	Ștefan Al.S., Les guerres daciques de Domitien et de Trajan, École Française de Rome.
Visy 2003	Visy Z., The Roman Army in Pannonia, Teleki László Foudation.
Wagner 1938	Wagner W., Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den provinzen Noricum, Pannonien Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus, Berlin.

LISTA ILUSTRAȚIILOR mand asgustry automated un dela sia med m. nemestre

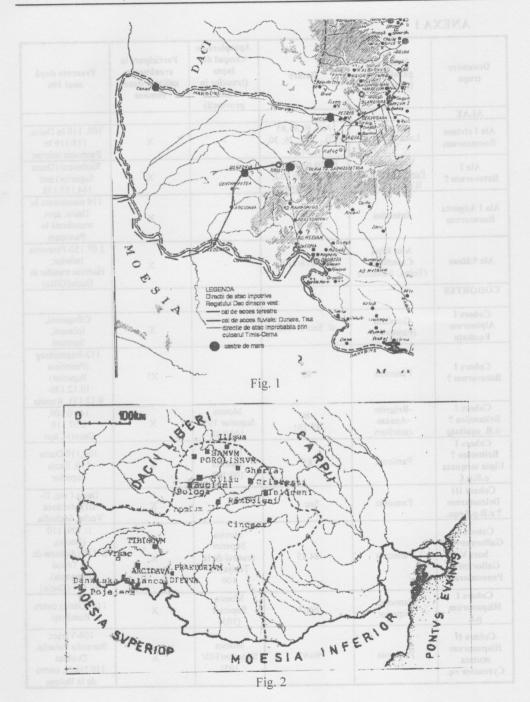
Fig. 1. Direcțiile de atac ale armatei romane, dinspre vest, în războaiele dacice Abb.1. Angriffsrichtungen der Römischen truppen aus Richtung Westen das Königreich Dakien

Fig. 2. Trupele pannonice în Dacia

Abb. 2. Die Pannonischen Truppen in Dakien.

Dio Cassius, Istoria Romană Dio Chrysostomos, Orationes XII,19-20 Ammianus Marcellinus, Istoria Romană

86

ANEXA I

Denumire trupa	Sediul de garnizoana (provincia)	Datare	Apropiere de câmpul de lupta (transfer in alte provincii)	Participare la evenimente militare daco- romane	Prezența după anul 106
ALAE	- 17/min				
Ala I civium Romanorum	Loc neprecizat	Anii 80,84,85 (CIL, XVI; 26, 30, 31)	7	X	109, 110 în Dacia; 118/119 în Pannonia inferior
Ala I Batavorum ?	Vindobona- Puszta Almas A I B (CIL,III,466)	Prima jumatate a sec. II (anii 112, 118 menţiuni.	andrea -	x	Razboieni (Dacia Superior) anii 144,157,158.
Ala I Augusta Ituraeorum	Intercisa	89-101	J.	x	110 menționata în Dacia, apoi transferată în Pannonia
Ala Siliana	Alta Ripa Castellum (Tolna) Pannonia	84-118/119		x	2.07.110-Pannonia Inferior; Hadrian transfer in Dacia(Gilău)
COHORTES	3/2	1 1	Martinazi Martinazi eti etter singer Martinazi et Com come	1	
Cohors I Alpinorum Equitata	Gorsium (Pannonia)-	sf. Sec. I105	of decay to the	X	Călugareni, Inlaceni, Sarateni
Cohors I Batavorum ?	Pannonia	98	a -	X?	112-Regensburg (Pannonia Superior) 10.12.130- 9.12.131. Romita
Cohors I Britannica ? c.R. equitata	-Brigetio -Azaum castellum	-80 97-101	Moesia Superior 105, 103/107	x	14.10.109, 2.07.110 Dacia)-Cășei
Cohors I Britonum? Ulpia torquata c.R.p.f.	Pannonia	85	Moesia Superior 103/107	x	109,110 Dacia 119, Dacia Superior
Cohors III Delmatarum ? c.R.p.f.equ.	Pannonia	Sec. I	Depth of the	X	Dacia (sec. II- III),Moldova Veche, Mehadia.
Cohors V Gallorum=Co hors V Gallorum et Pannoniorum	Pannonia	84,85	Moesia Superior (castrul de la Tekija)93, 100	X	1/.109, 110 (Dacia), 2/.110 (diploma de la Tokod Pannonia), 3/. 114 (Dacia)
Cohors I Hispanorum p.f.	Pannonia Superior	Sec.I	Moesia Superior (105)	X	110 (Dacia) castru Românași
Cohors II Hispanorum scutata Cyrenaica eq.	Pannonia	90-93	Moesia Superior(103/ 105)	x	108-Vârşet; Banatska Palanka, Drobeta 110 Dacia, castru de la Bologa

Denumire trupa	Sediul de garnizoana (provincia)	Datare 2AD MJJ	Apropiere de câmpul de lupta (transfer in alte proyincii)	Participare la evenimente militare daco- romane	Prezența după anul 106
Cohors I Augusta Ituraeorum sagittariorum	Solva, Ad Statuas (Vardomb) Pannonia In ferior	80-89 89-106	oman descope	x' 1 luque is lul	110-Dacia Superior, apoi Porolissensis: castru : Buciumi;
Cohors I Montanorum c.R.	Castrul de la Albertfalva. Pannonia	92-102	eu ross puom e e specialita e	X STU X STU	109, 110 Dacia 110 Pannonia Inferior
Cohors VIII Raetorum c.R.equ.	Pannonia	80-102	Moesia Superior 103/107	X	109, 110 Dacia Inlăceni, Teregova
Cohors I Thracum c.R. p.f. equ.	Pannonia Superior	Sec. I	u îşi schimbi dealului veçin	X Inotal X	110 Pannonia Inferior.
Cohors VI Thracum	Castrul de la Albertfalva Pannonia Inf.	80-92	Marris Com	v-bro x ib in	112-113; Dacia 130-131 Dacia Porolissensis: castru Porolissum
Cohors I Vindelicorum	Aquincum	80-100	Moesia Superior (anul 100)	x	109,110 Dacia, castrele de la Varadia, Tibiscum
Cohors II Gallorum Pannonica equ.	necunoscut	atului Supuru d are bloca acces a diesetia Port	net), în zona s şanț în față, c	al de acest pu l de pământ cr e Transilvania	109, 110 Dacia sediu necunoscut